

Pedaqogikanın tədqiqat metodları və onların həyata keçirilməsi texnologiyaları

Ülkər Şövqi qızı Qubadova

Bakı Dövlət Universiteti

E-mail: qubadova_ulker@mail.ru

Rəyçilər: p.ü.f.d., dos. F.M. Allaverdiyeva,
filol.ü.f.d., dos. M.A. Quliyeva

Açar sözlər: elmi-tədqiqat prosesi, pedaqoji tədqiqat, bilik istehsalı, struktur təhlili pedaqoji müşahidə, müsahibə, pedaqoji test, eksperiment, induktiv və deduktiv metodlar

Ключевые слова: научно-исследовательский процесс, педагогическое исследование, производство знаний, структурный анализ, эксперимент, педагогическое наблюдение, интервью, педагогический тест, индуктивные и дедуктивные методы

Key words: scientific research process, pedagogical research, knowledge production, structural analysis, pedagogical observation, interview, pedagogical test, experiment, inductive and deductive methods

Elmi və pedaqoji tədqiqat metodları dünyadakı elmi tədqiqat metodları ilə birlikdə götürülən və tədqiqatçının qarşılaşdığı vəzifələri həll etmək imkanı verən xüsusi metodlar, texnika və vasitələrdir. Onların seçilməsi üçün əsas meyarlardan biri tədqiqat mövzusunə və alimin qarşısında duran vəzifəyə uyğunluqdur. Yalnız bundan sonra elmi və pedaqoji tədqiqat metodları obyektiv, real nəticələr verə bilər və maddi praktik fayda verə bilər. Elmi biliyə məhz elmi-tədqiqat prosesi sayəsində nail olmaq olur. Bilik istehsalının başlıca hərəkətverici qüvvəsini tədqiqat işləri təşkil edir. Bu nöqteyi-nəzərdən, elmi-tədqiqat fəaliyyəti strukturunun müfəssəl şəkildə öyrənilməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Subyekt, obyekt və vasitə, elmi-tədqiqat fəaliyyətinin əsas təşkilədiciləri arasında yer alır. Bu zaman, konkretləşərək “tədqiqatçı-tədqiqat vasitəsi-tədqiqat obyekt” formasını alan “subyekt-obyekt” qnoseoloji sistem adlanır. Müasir cəmiyyətdə, subyektin mövcudluğu bir-bir ilə qarşılıqlı əlaqədə olan üç müstəvidə baş verir.

Əgər elmi fəaliyyətin tədqiq edilən komponentləri onun strukturunu açıqlayırsa, o zaman onun struktur təhlili elmi-tədqiqatın mərhələlərini müəyyən etməyə xidmət göstərir. Ümumi olaraq, bu kimi mərhələləri vurğulamaq olar:

Problemin qoyuluşu; tədqiqat işlərinin fəlsəfəsi; tədqiqat obyektinin seçilməsi; eksperiment; eksperimentdə əldə olunan faktların təsviri və izahı; hipotezin (nəzəriyyənin) formalaşdırılması; qazanılan biliyin yoxlanılması.

Təhsil, təlim və tərbiyənin qanunauyğunluqları, prinsipləri, strukturu və məzmunu, texnologiyası və s. barəsində yeni biliklərin əldə edilməsi üçün elmi fəaliyyət prosesi və onun nəticəsi Pedaqoji tədqiqatların texnologiyasını təşkil edir. Faktların və hadisələrin izahı və təhlili, ümumiləşdirmələrin aparılması, nəticələrin çıxarılması, tövsiyələrin hazırlanması, faktlar və hadisələr barədə öncədən xəbər verilməsi pedaqoji tədqiqatlar vasitəsilə həyata keçir. Pedaqoji tədqiqatların əsas istiqamətləri fundamental, tətbiqi və işləmələr səciyyəli tədqiqatlardan ibarətdir.

1. Fundamental tədqiqatların kompleks təhlili zamanı, ilk öncə, elmi səmərə müəyyənləşdirilir. Elmi tədqiqat nəticələri gələcəkdə cəmiyyətin sosial aspektlərini əks etdirəcəyi təqdir-

də, elmi tədqiqatın kompleks təhlilinin məzmunu ümumi səmərənin keyfiyyət baxımından dəyərləndirilməsinin tərkibinə daxil olur.

Ümumiləşdirilmiş konsepsiyalar fundamental tədqiqatların nəticəsi kimi işlənib hazırlanır. Bu konsepsiyalarda, pedaqogikanın nəzəri və təcrübi nailiyyətləri ümumiləşdirilir və yaxud proqnostik əsasda pedaqoji sistemlərin inkişaf modeli işlənib hazırlanır.

2. Pedaqoji prosesin ayrı-ayrı tərəflərinin hərtərəfli şəkildə öyrənilməsi, çoxyönlü pedaqoji praktikanın qanunauyğunluqlarının aşkara çıxarılması məqsədilə Tətbiqi tədqiqatlar aparılır. Tətbiqi səciyyəli elmi işlərin yekununda prinsipcə yeni nəzəri və texniki həlli olan əlavə nəticələr alınır. Böyük çoxluqda, sənaye istiqamətli institutlarda işlənir.

3. Məlum nəzəri müddələrin nəzərə alınması ilə konkret elmi-praktik tövsiyələrin əsaslandırılması İşləmələr adlanır. Aktualıq, yenilik, nəzəri və praktik əhəmiyyət – pedaqoji tədqiqatın keyfiyyətinin əsas meyarlarıdır.

Tədqiqatın məntiqi və dinamikası bir sıra mərhələlərin reallaşdırılmasını hədəfləyir:

1. Empirik mərhələdə tədqiqatın mövzusu haqqında təsəvvür formalaşır, real təhsil praktikası, elmi biliklərin səviyyəsi ilə hadisələrin mahiyyətini dərk etmək tələbatı arasındakı təzad aşkar edilir, elmi problem öz əksini tapır. Tədqiqatın fərziyyəsi, empirik təhlilin əsas nəticəsi sayılır. Aparıcı ehtimallar sistemi, fərziyyənin əsasını təşkil edir. Tədqiqatın ilkin konsepsiyası kimi onların düzgünlüyünün yoxlanılması və təsdiq edilməsi lazım gəlir. Empirik tədqiqat metodları müəyyən faktlar toplamağa xidmət edir. Pedaqoji tədqiqat metodlarını kompleks şəkildə öyrəndikdə bu metodlara rast gəlirik: pedaqoji müşahidə, pedaqoji müsahibə, pedaqoji eksperiment, şagird yaradıcılıq məhsullarının öyrənilməsi, qabaqcıl təcrübənin öyrənilməsi, pedaqoji test, induktiv və deduktiv metodlar.

Pedaqoji prosesi müəyyən məqsədlə və planlı şəkildə izləmək pedaqoji müşahidədir. Pedaqoji müşahidə ən geniş yayılan metodlardan biridir. Yadda saxlamaq lazımdır ki, elmi araşdırmaların önəmi hər gün bir az daha artır. Birinci növbədə, obyektlər elmi müşahidənin müəyyən hədəfləri, müşahidənin inkişaf etdirilmiş sxemi daxilində vurğulanır. Müşahidə sistemə, əhatəli, uzunmüddətli və obyektiv olduğu təqdirdə yüksək effektivlik göstərə bilər. Yəni, burada müəllim müşahidəni sistemə bir şəkildə həyata keçirməli və bu zaman müşahidə edilən obyekt heç bir şəkildə kənar təsirə məruz qalmamalıdır. Bununla bağlı bir nümunəyə baxaq: Müşahidənin məqsədi sərbəst oyun fəaliyyətində uşaqların həqiqi münasibətlərinin xarakterini müəyyən etməkdir. Müşahidə uşaqların bütün gəzintisi zamanı aparılıb.

Müşahidə proseduru: hər bir uşağın digər uşaqlarla oyun əlaqələri qeyd edildi, məzmunu və gedişatı, şifahi və şifahi olmayan əlaqələri təsvir edildi.

Müxtəlif ingilis ədəbiyyatlarında müşahidə metodunun üstünlükləri (avantajları) qeyd olunmuşdur. Belə ki, onlara aid edilə bilər:

Müsahibə (ingilis. *Interview* - görüş, söhbət) pedaqoji tədqiqatlarda ilkin məlumatların toplanması metodudur. Vacib olan informasiyaların müsahibə aparanın respondentlə bilavasitə məqsədyönlü və planlı söhbəti vasitəsilə alınması metodudur. Müsahibədə bir nəfər (müsahibə verən) başqa birindən (şagird və ya şagird qrupu) şifahi qarşılıqlı əlaqə daxilində məlumat əldə etməyə çalışır. Tədqiqatçı müsahibə zamanı qarşısına qoyulan vəzifələrə uyğun suallar hazırlayır, onların aparılması vaxtı, yerini planda əks etdirir. Müsahibə obyektinə olaraq şagird, müəllim, valideyn, sinif rəhbərləri, məktəb rəhbərləri, məktəb şurası, valideyn komitəsinin rəhbərləri və s. götürülə bilər. Müsahibə metodunun əhəmiyyət dərəcəsini belə izah etmək olar ki, qarşıdakı *respondentde* müəyyən qədər inam yaratdıqdan sonra artıq aradakı söhbət daha səmimi olacaq. Eynilə bunu müəllimin tələbə və şagirdlərin ürəyinə yola tapa bilməsi üçün, müsahibələrin bir-birinin səmimi, yoxsa qeyri-səmimi olduğunu müəyyən edilə bilər.

mələri üçün çox önəmlidir. Onların bir-birinin ürəyini «oxuya» bilmələri, dərdlərinə şərik ola bilmələri, başa düşən dost olduqlarını nümayiş etdirə bilmələri və s. üçün əhəmiyyətlidir.

Pedaqoji eksperiment, pedaqoji prosesin dəqiq nəzərə alınmış şəraitdə çevrilməsinin elmi cəhətdən tərtib olunmuş təcrübəsidir. Yalnız mövcud olanları qeyd edən metodlardan fərqli olaraq, pedaqogikada təcrübə konstruktiv xarakter daşıyır. Məsələn, eksperimental olaraq tədris və təhsil fəaliyyətinin yeni texnikaları, metodları, formaları və sistemləri təcrübəyə zəmin hazırlayır. Bir tədris təcrübəsi bir qrup tələbə, bir sinif, bir məktəb və ya bir çox məktəbi əhatə edə bilər. Məqsəddən asılı olaraq pedaqoji təcrübələrin növləri aşağıdakılardır:

1) Mövcud pedaqoji hadisələrin öyrənilməsi müəyyənləşdirmə təcrübəsi;

2) Problemin anlaşılması prosesində yaradılan fərziyyənin sınaqdan keçirildiyi zaman yoxlanılması, dəqiqləşdirilməsi təcrübəsi.

Məkana görə təbii və laboratoriya pedaqoji təcrübələri fərqlənir. Təbii pedaqoji təcrübə, tədris prosesini pozmadan irəli sürülən fərziyyənin yoxlanılmasının elmi cəhətdən təşkil olunmuş təcrübəsidir. Təbii eksperimentin obyektləri ən çox plan və proqramlar, dərslilər və dərslər vəsaitləri, təlim və tərbiyə texnikaları və metodları, tədris prosesinin formalarıdır. Laboratoriyaya pedaqoji təcrübəsi müəyyən bir məsələni yoxlamaq lazım olduqda və ya lazımı məlumatları əldə etmək üçün mövzunun xüsusilə diqqətlə izlənməsini təmin etmək lazım olduqda, təcrübə xüsusi tədqiqat şərtlərinə keçirildikdə istifadə olunur.

Pedaqoji test sınaq iştirakçılarının biliklərini konkret bölmələr üzrə hazırlıq səviyyəsinin öncədən qəbul edilmiş meyarlarla obyektiv və düzgün ölçülməsi üçün istifadə olunan test tapşırıqları və testlər toplusudur. Yəni qeyd edə bilərik ki, pedaqoji testlərin istifadəsinə əsaslanaraq tələbələrin dərslər hazırlıq səviyyəsini, biliklərini ölçmək mümkündür. Buraya yüksək keyfiyyətli testlərin hazırlanması, həqiqi testlər və nəticələrin sonrakı işlənməsi daxildir ki, bu da test edilmişlərin hazırlığının qiymətləndirilməsini təmin edir.

Rus və ingilis ədəbiyyatlarında pedaqoji testin 3 funksiyası qeyd olunur: diaqnostik, tədris və təhsil.

Diaqnostik funksiya şagirdin bilik və bacarıq səviyyəsini müəyyənləşdirir. Bu testin əsas və ən aşkar funksiyasıdır. Obyektivlik, diaqnozun genişliyi və sürəti baxımından məhz bu testlər üstünlük təşkil edir. Tədris funksiyası mahiyyəti tələbənin öyrənməsini yaxşılaşdırmağa, tədris materialının mənimsənilməsi işini gücləndirməyə sövq etməkdən ibarətdir. Testin tədris funksiyasını gücləndirmək üçün tələbələrə stimullaşdırmaq üçün əlavə tədbirlərdən istifadə edilə bilər. Təhsil funksiyası test nəzarətinin tezliyində və qaçılmazlığında özünü göstərir. Bu şagirdlərin fəaliyyətini nizamlayır, təşkil edir və istiqamətləndirir, bilikdəki boşluqların aşkarlanmasına və aradan qaldırılmasına kömək edir, qabiliyyətlərini inkişaf etdirmək arzusunun formalaşdırır.

2. Hipotetik mərhələ tədqiqatın mövzusu barədə faktik təsəvvürlər ilə onun mahiyyətini dərk etmək zərurəti arasındakı təzadı çözməyə istiqamətləndirilir. Bu mərhələdə, tədqiqatın empirik səviyyəsindən nəzəri və ya eksperimental-nəzəri səviyyəsinə keçilməsinə şərait yaradılır.

3. Nəzəri mərhələ tədqiqatın mövzusunda dair təsəvvürlər ilə həmin mövzu haqqında sistemli təsəvvürlər əldə etməyə olan tələbat arasındakı təzadın həll edilməsi ilə bağlıdır. Proqnostik mərhələyə keçmə imkanını tədqiqat nəticəsində formalaşan nəzəriyyə təmin edir.

4. Proqnostik mərhələdə tədqiqatın mövzusunda dair alınan təsəvvürlər ilə mövzusunun yeni şəraitdə inkişafını öncədən görmək zərurəti arasındakı təzadı aradan qaldırmaq tələbi qoyulur.

Tələbə şəxsiyyətinin inkişafının və şəxsiyyət-mütəxəssis kimi hazırlığının nəzəri və prak-

tik problemlərinin araşdırılması və öyrənilməsi ilə Ali məktəb pedaqogikası məşğul olur. Ali məktəbdəki pedaqoji proses ali məktəb pedaqogikasının predmetini təşkil edir.

Məqalənin aktuallığı. Mövzunun aktuallığı ondan ibarətdir ki, müxtəlif metodlar haqqında geniş məlumat əldə etmək və onlardan düzgün istifadə etmək təlim prosesinin daha səmərəli və daha aktiv şəkildə həyata keçirilməsinə şərait yaradır.

Məqalənin elmi yeniliyi. Elmi tədqiqat metodlarının öyrənilməsi və daha da dərinlən araşdırılması pedaqogika sahəsinə çox önəmli faydalar verir, bu metodlardan dərslər zamanı düzgün və planlı istifadə olunması dərslərin səmərə və keyfiyyətini artırır.

Məqalənin praktik əhəmiyyəti və tətbiqi. Məqalədə verilmiş bəzi nümunə və nəzəri müddəalar elmi tədqiqatlar və onların həyata keçirilməsi texnologiyası haqqında tədqiqat aparan doktorantlara, eləcə də magistr və bakalavr səviyyəsində oxuyan tələbələr üçün əhəmiyyətli ola bilər.

Ədəbiyyat

1. F.A. Rüstəmov, T.Y. Dadaşova. Ali məktəb pedaqogikası: Magistratura pilləsi üçün dərslər. Bakı: Nurlan, 2007.
2. İbrahimov F.N. Hüseynzadə R.L. Pedaqogika: Dərslər. Bakı, 2012.
3. Kərimov Y.S. Pedaqoji tədqiqat metodları. Bakı: Azərneşr, 2009.
4. <http://mdrk.edu.az/muhazireler/57-pedaqogikadan-muhazireler.html>

У.Ш. Кубатова

Методы исследования педагогики и технологии их реализации

Резюме

В статье обсуждаются методы исследования педагогики и технологии их реализации. Подчеркнута важность детального изучения структуры научно-исследовательских работ, являющейся основной движущей силой производства знаний. Отдельно рассматриваются исследовательские методы педагогики и резюмируются исследовательские аспекты.

U.Sh. Gubadova

Research methods of pedagogy and technologies of their implementation

Summary

In the article, the research methods of pedagogy and technologies for their implementation were discussed. The importance of a detailed study of the structure of scientific research works, which is the main driving force of knowledge production, was emphasized. Research methods of pedagogy were considered separately and research aspects were summarized.

Redaksiyaya daxil olub: 21.08.2021